

SZEMLE

A FRANCIA NÉVTAN BIBLIOGRÁFIÁJA (MARIANNE MULON, *L'onomastique française. Bibliographie des travaux publiés jusqu'en 1960.* Paris, 1977. XVI+ 454p.)

A francia névtani irodalom nélkülözhetetlen segédeszközzel bővült: olyan bibliográfiával, melyet egyfelől az anyag gazdagsága, súlyossága, másfelől az elrendezés könnyed természetessége jellemez, s mely egészében nem kevesebbet nyújt, mint — egy ember munkájaként — a francia névtan eredményeinek teljes számbavételét, a kezdetektől 1960-ig.

A főnti időbeli határt a Célszerűség diktálta: az újabb szakirodalomról tökéletes tájékoztatást adnak az *Onoma* kötetei (ezek francia anyagát 1960-tól ugyancsak Madame MULON állítja össze), s így a két forrás a jelenre, sőt a jövőre nézve is kiegészíti egymást. A térbeli határok szintén egyértelműek: a szorosán vett Franciaország határaival esnek egybe, s így részben szűkebb, részben tágabb kört ölelnek fel, mint a francia nyelvterület. Nincs tehát benne a kötetben Belgium, Svájc, Kanada francia névanyagának irodalma; képviselve van viszont az elzászi, a breton s a franciaországi baszk.

A válogatás szempontjai közül kettő emelkedik ki: a rokon tudományoktól való elhatárolás és az értékelés. Az előbbi — a névtan természetéből adódóan — szinte megoldhatatlan feladatot jelent, hiszen hagyományos és szoros szálak fűzik e tudományt többek között a nyelvészethez, a történelemhez, a történeti földrajzhoz, a művelődéstörténethez. E tekintetben a bibliográfia józanul ellenáll az anyag csábitásának, s csak azokat a munkákat veszi számba, melyek névtani kérdésekkel behatóbban foglalkoznak. Másfelől viszont a teljesség elve érvényesül: értékelési szempontok magát az anyagot nem rostálják

meg, s a kritikai szemlélet (a tájékoztatás igényének alárendelve) csak egy-egy tömör, de sokatmondó megjegyzésben nyilvánul meg: „elavult”; „légbőlkapott”. A szerkesztői jegyzetek egyébként nem túl gyakoriak, de mindig hasznosak, különösen, amikor általánosan megfogalmazott címek konkrét tartalmára világítanak rá.

Minden bibliográfiában sarkalatos kérdés az anyag elrendezése. E munka hármasszempontrészt értendő. A legátfogóbb felosztás a következő: általános (1—74); regionális (75—122); helyi jellegű munkák (123—360). Ezek egyedi beosztása természetesen különböző, de mindegyik eljut végül az alábbi tagoláshoz: helynevek; személynevek; egyéb tulajdonnevek. (Ezek belső arányairól külön tanulmány készíthető: nem ritka, hogy a helynevek irodalomjegyzéke tízszerese a személynevekének, „egyéb tulajdonnevek”-re vonatkozó mű pedig összesen 22 van.) Végül e csoportokon belül az egyes munkák felsorolását a szerzők nevének betűrendje határozza meg.

Néhány szót kell szólnunk a „regionális” és a „helyi” megjelölés tartalmáról, s e két fogalom viszonyáról. Az első azokra a természetes táji-történeti-nyelvi (nyelvjárási) egységekre vonatkozik, melyek Franciaországban régtől fogva kialakultak, s melyek között viszonylag nagy különbségek voltak és vannak. Ilyen egység például az Ile-de-France, Normandia, Bretagne, Burgundia, Provence. E tagoltság természetesen a névanyagban s a névtudományi munkákban is tükröződik: a bibliográfia második fejezete — ezt véve alapul — a nyelvek, majd a táji-nyelvjárási egységek természetes (földrajzi) rendjében halad.

A harmadik fejezet viszont a „helyi” jellegű munkáké. A tagolás itt nem megy el a városokig, községekig, hanem a mai Franciaország közigazgatási rendszerét követi, alapegysége tehát a „département”. Ezek egymásutánját most már az ábécérend határozza meg. E megközelítés biztos, gyors, könnyű tájékozódást tesz lehetővé. A magyar olvasó számára ismerős is: BENKŐ LORÁND és LŐRINCZE LAJOS Magyar nyelvjárási bibliográfiája a sok lehetséges rendező elv közül ugyancsak a megyék szerinti felosztást tette meg átfogó szempontjának.

A kötetben minden egyes bibliográfiai tétel sorszámot visel; ezek együttese több mint 7000 adatot jelent. A számozás többszörös gyakorlati haszonnal jár: egyrészt megkönnyíti az utalások közbeiktatását (ha például egy munka általános, s egyszerre mind regionális érdekű is); másrészt alapul szolgál a mutatókhoz, melyek 80 lap terjedelemben (csak a sorszámmra hivatkozva) az anyag sokoldalú áttekintését adják.

A kötet négy mutatót tartalmaz: szerzőit, címek szerintit (ha a szerző neve nincs feltüntetve), szómutatót, tárgymutatót. Legterjedelmesebb a szómutató, melyben a vizsgált vagy említett nevek mellett a képzők is megtalálhatók. Rendkívül tömör és színes a tárgymutató, melynek néhány jellegzetes címszava: irodalom, régészet, utcanevek, francia forradalom.

Mindezekből kitűnik, hogy e gazdag tartalmú és szép kiállítású könyv nemcsak a névtanosoknak, hanem a rokon tudományok művelőinek is nagy nyereség. Azzal a szemlélettel pedig, mely az egész szerkesztet a célszerűségnek, a gyakorlati használhatóságnak, a világos áttekinthetőségnek rendeli alá, minden bibliográfiai munkálat számára mintául szolgálhat.

KOROMPAY KLÁRA

PELLE BÉLÁNÉ, Heves megye földrajzi nevei III. A hevesi járás. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 145. sz. Bp., 1980. 192 l.

I. A magyarországi helynévgyűjtésben sajátos helyet foglal el a Heves megyei gyűjtés. A mozgalmat megindító Zala megyei kötet után (1964.) Somogy és Heves megye kezdte meg szervezeten a földrajzi nevek összegyűjtését. Amíg Somogy az egész megyére kiterjedően végezte munkáját, addig Heves megye járásonként tervezte meg, s ezzel a módszerrel példát adott azoknak a megyéknek, amelyeknek tárgyi és/vagy személyi feltételei nem teszik lehetővé az egész megye területén egyszerre folyó gyűjtőmunkát és közzétételt. Most, amikor a Heves megyei III. kötetet tartjuk kézben, szükségesnek érezzük, hogy az előzményekről, a folyamatról is szóljunk.

Heves megye PELLE BÉLÁNÉ munkájaként VÉGH JÓZSEF tudományos irányításával, VÉGH JÓZSEF, PAPP LÁSZLÓ majd ÖRDÖG FERENC szerkesztésében ötéves periódusokban teszi közzé a megye helynévanyagát. Úgy gondolom, az összeszokott, jól együtt dolgozó szakmai gárda tette lehetővé a fenti teljesítményt. Természetesen — ahogy ezt a kötetek bevezetői is hangsúlyozzák — a megye társadalmi segítsége nélkül a szakemberek vajmi keveset tudnának tenni. És itt elsősorban nem a nélkülözhetetlen anyagi alapra gondolok, hanem hivatalok, intézmények, valamint a lakosság (gyűjtők, adatközlők) segítőkészségére, a gyűjtemények „névtelen” létrehozóira.

A Heves megyeiek a gyűjtés módszerét tekintve is egyéni utat járnak. A megyében folyó gyűjtés irányítója PELLE BÉLÁNÉ tanár, aki diákjaival, a Megyei Művelődési Központ Csúry Bálint Honismereti Szak körének tagjaival végzi a gyűjtést. A három kötet anyagának összegyűjtése kiérlelte a módszert is: kis létszámú (10 fő), a vezető által elméletileg és gyakorlatilag kiképzett középiskolások gyűjtőcsapata alkalmas e munkára, ha a vezető nem hagyja magára munkatársait. Pel-léné a gyakorlatban döntötte el a diákgyűjtőkről kialakult többéves vitát.

Az egri járás neveit tartalmazó gyűjtemény — a baktalórántházit kivéve — az első kötet, amely a Zala megyei kötetet követte. Nemcsak a gyűjtés, az ellenőrzés, de a közzététel tartalmi és formai módszerei érlelődésének időszakában (1970.) jelent meg. Mindazok a módszerek, amelyek ma már általános érvényűek, a SmFn-ben öltének testet. A Heves megyei kötetek ezért önmagukkal mérhetők. A megjelent három kötetet átlapozva azt látjuk, hogy a közzététel alapelvei, módszerei azonosak, ha a II. és a III. kötet bizonyos bővülést tartalmaz is.

II. Mielőtt az adattárról szólnék, néhány Heves megyei sajtóságra hívnám fel a figyelmet.

1. A II. és III. kötet bevezetője utal arra, hogy különös figyelmet fordítottak a név é l e t t a n i adatok feljegyzésére. Igyekeznek a nevek használatának mértékét is megállapítani, és ahol szükséges, a szócikk végén erre utalnak. Talán ennek a szemléletnek az eredménye a II. kötetben már feltűnő, de különösen a III. kötetben megszorodott sok új hivatalos név. Úgy gondolom, hogy egy népnyelvi gyűjteményből a III/16/35. (112.Számú Orvosi Rendelő Kisköre), vagy a III/16/19. (ÁFÉSZ-Élelmiszer-Bolt), a III/10/24. Szatócs-bót (Egri út 59) típusú hivatalos nevek elhagyhatók lettek volna.

2. A bevezetőben jelzi a közzétevő azt is, hogy a népi névre vonatkozó adatok a népi adatközlőtől származnak. Ez általános gyakorlat a helynévgyűjteményekben. A Heves megyei kötetekben olyan közléseket találunk azonban, amelyeket nem tartok szükségesnek. Pl. III/16/44. Ruhásbót (Ruházati bolt) ÁFÉSZ üzlet. Ruhaneműt, cipőt lehet itt vásárolni. III/16/77. Vendéglő (Tisza Kisvendéglő) ÁFÉSZ üzlet. Étterem, Zene is van. Különböző rendezvényeket vállalnak. III/16/82. Festíkés-bót; Festékés-bót (Háztartási bolt) Üzlet. Festéket, pipere cikkeket, szoldát (mosóport) árulnak benne. — Különösen az utolsó példa figyelmeztető. Úgy gondolom, itt is (valamint sok más helyen is)

egy-egy tájszó feljegyzése miatt történik az adatközlő megfogalmazásának átvétele és közlése a helynévgyűjteményben. Az eddig megjelent megyei gyűjtemények és az egri járás feszesen fegyelmezett kötetéhez képest a fentiek következtében a Heves megye II. és III. kötete anyagának szövete lágyabb, lazább lett.

3. Helynévgyűjteményeink alapját az önkéntes gyűjtők munkája képezi. Ez a tény kényszerítette arra a nyelvész szakembereket, hogy a nyelvi jelenségek hangtani lejegyzésében egy minimális szintet követljenek meg (vö.: Nyr. XCIV, 94—8). Heves megye kötetei — a terület nyelvi állapota miatt — e téren is egyediek. Köztudott, hogy e megye területének fő nyelvi jellemzője a palóc nyelvjárás, mely önmagában sem egységes. IMRE SAMU A mai magyar nyelvjárások rendszere című munkájában öt fő típusát különbözteti meg. E megye területét jelentős mértékben érinti az IMRE által Zagyva—Tarna—Tisza-vidék nyelvjárásai névvel jelölt nyelvjárás, amely „a magyar nyelvterületnek nyelvjárástani szempontból egyik legértékesebb, legszínesebb, legváltozatosabb része.” Ezért írja, hogy megérdemelné e terület, „hogy egy teljes súrlású regionális atlasz készüljön róla” (i.m. 359). E nyelvjárási területből az úgynevezett Eger környéki nyelvjárástípus tisztázott.

Mindezeket előre bocsájtva a legnagyobb elismeréssel kell szólnunk PELLÉNÉ vállalkozásáról, aki egy leendő regionális atlaszhoz a földrajzi neveknek és névváltozatoknak a megkövetelnél igényesebb hangtani lejegyzésével ösztönzést és anyagot adott.

4. A III. Országos Névtudományi Konferencián (Veszprém, 1980. szeptember 22—24.) PELLE BÉLÁNÉ felhívta figyelmünket egy hevesi jelenségre, a tanyanevek sajátos használatára. Ez a kérdéskör jelentős névtipológiai, névélettani és a földrajzi köznevek szempontjából is. Tanyanevekkel találkozunk az I. kötetben is, de — a természetföldrajzi adottságok következtében — a II. és III. kötetben sokkal nagyobb mennyiségben fordulnak elő.

A tanyanevek legtöbbször kijelölő vagy birtokos jelzős szerkezetek, amelyeknek alaptagja a tanya földrajzi köznévi, meghatározó eleme tulajdonnév, rendszerint személynév. Szükségesnek tartom ezt kiemelni, mert HEGEDŰS ATTILA közléséből egy másik típusra találunk példát: a földrajzinév azonos a tulajdonos (lakó) egy vagy két elemű személynévvel (NÉ. 3. sz. 14).

A földrajzi nevek minősítéséből, a névhez fűződő magyarázatokból azt látjuk, hogy a tanya földrajzi köznéveknek több jelentése van, ugyanis jelentős részük minősítése az épület, lakott hely mellett „sík, legelő, szántó”. Arról van tehát szó, hogy a hajdan létezett tanya, a külterületi családi lakóhely neve — az előbbi megszűnte, lebontása után — átmert a hozzá tartozott birtokra! Így ma a tanya földrajzi köznévvé egy új jelentés hordozója is, a dűlő, a birtok szinonimája. Mai adatközlőink ismerték a névadót, így ismerik a névadás okát, De egyikét nemzedék múltva a ma személynévi előtagú földrajzi név ismeretlen eredetű földrajzi névvé degradálódik — ha be nem olvad a tsz. számozott tábláiba! Igaz, Heves megyében ez már nem történhet meg! Ez a gyűjtemény egyik óriási jelentősége! Még abban a pillanatban ragadta meg anyagát, amikor például Tarnaszentmiklós (III/15) lakosai tudták, hogy a 101. számú Boja-tanyá-t a tulajdonos vezetéknévéről nevezték nevéből nevezték el, éppen úgy, mint a 149. számú Csirke-tanyá-t. Ugyanígy a III/16. Kisköre adatközlői is tudták, hogy a 162. sz. Csernai-tanya és a 176. Ficsór-tanya sík, szántó területnevek az egykori tanyatulajdonos nevét őrzik.

5. A történeti névanyag közzétételében Heves megye módszere a következő: a népi és történeti nevek egymáshoz kapcsolásakor a történeti neveket (P. K.) helyhez kötik, azaz: területet területhez vonatkoztatnak, s nem nevet névhez, mint a SmFn. és a Kézikönyv (A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. Bp., 1978.). A II. és a III. kötetben ki is írják a szerkesztők a történeti neveket minden helyen, míg az I. kötetben csak utaltak az egy helyen kiírt névre. Így több népi névhez ugyanaz a történeti név tartozik, aminek következménye a rendkívüli módon felszaporodott azonos név jelenléte az adattárban — ami az utóbbi használatát is nehezíti. Ugyanezen alapelv alapján sorolják mindhárom kötetben a falurésznevekhez a hivatalos utcaneveket.

III. Az adattárban a II. és a III. kötetben megtaláljuk az 1973-as Helységnévtár adatait. A gyűjtés ideje alatt történt közigazgatási változásokra a települések névanyagában nem találunk utalást, csupán a II. kötet bevezetése jelzi ezt a problémát. A térképek a II. és a III. kötetben 1/6-os kicsinyítésűek, a terület mértékegysége hektár.

Az adattár ismertetésére — kissé önkényesen —, de bizonyos megfontolások alapján a 16. Kisköre település névanyagát választottam.

Az első bekezdés a községre vonatkozó adatokat tartalmazza, éppen úgy, mint az előző kötetekben.

A második bekezdés a belterületi neveket foglalja magába. A belterületi nevek az újabb gyűjtésekben megszorodtak. Ezt tapasztaljuk a Heves megyei kötetekben is, ahol nemcsak a nevek száma, de a hozzájuk tartozó magyarázatok is megnövekedtek. Az I. kötetben még ilyen közléseket találunk: 14/4, Pápház: Párokija: Pároklya; 14/13, Hivatal: Erdőhivatal, Hivatalos név és minősítés, magyarázó szöveg nincs a népi név mellett. A II. kötetben bővebb a közlés. Füzesabony anyagából néhány példa: 7/1, Gépálmás: Fém-mű (Mátravidéki Fémmlvek) Üzem; 7/23, Telepi-rendelő Rendelő és orvosi lakás. A III. kötetben mázzal szemben így szerepelnek az azonos típusú nevek: 16/35, Tiszakettő orvosi rendelője (112. Számú Orvosi Rendelő Kisköre) Rendelő. A Tisza II. Erőmű létesítménye; 16/105, Pesejő-tánya: Gépálmás (Vörös Hajnal Tsz Gépállomása) Épületek. — Amint látjuk, a belterületi névszporulat elsősorban a hivatalos nevek elburjánzásából adódik a III. kötetben.

Következetes a kötetek utcanevének közlése addig, amíg népi névről van szó. A hivatalos utcanevék száma a III. kötetben a kataszteri térképen szereplő utcanevékkal bővül. A új utcák csak hivatalos nevei mellett a következő magyarázat áll: „Népi neve még nincs.” Pl. 16/7, 11, 17 stb. (Így van ez már a II. kötetben is.) Úgy érzem, ez felesleges. Ugyanakkor hiányzik egy rövidke mondat a 16/12. Nagykereszt név mellől, melyhez a következő magyarázat tartozik: „...itt kéri ki a halottat a temetési szertartás alatt.” Az igényeit néhány szó megvilágíthatná a népszokás esetleges helyi vagy táji jellegét, ugyanis a néprajzi szakirodalom is csak utalásszerűen, a halott lakodalomával kapcsolatosan tartalmazza ezt a fogalmat.

A nevezetes épületekről kell még szólnom. A belterületi gyűjtés egyik legnehezebb kérdése ez. Csak a helyszínen lehet eldönteni, hogy egy-egy épület tájékozási pont-e, vagy olyan jelentős helytörténeti objektum, mely a közösségben nevével együtt szociális érvényű. A III. kötetben nagyon megszorodtak az épületeknek, különösen az üzleteknek a nevei. Sok esetben a névhez illeszkedő magyarázat sem látszik elegendő indoknak a név földrajzi névként való szerepeltetésére. Pl.: 16/9. Hullaház, Épület. Egy boncoló és egy ravatalozó részből áll. 16/50. Hentes (Húsbolt) ÁFÉSZ üzlet, 16/80. Kényérbót Üzlet. Leginkább ke-

nyeret vásárolnak innen az emberek, de lehet más sütődei terméket is kapni, sőt lisztet, cukrot is. 16/82. Festőkés-bót: Festőkés-bót (Ház-tartási bolt) Üzlet. Festéket, pipere cikkeket, szoldát (mosóport) árulnak benne. Ebbe a kötetbe a templomok hivatalos neveként a K-val jelzett kataszteri térképen szereplő szent nevét is felvették.

A harmadik bekezdés a külterületi neveket sorolja föl. Az adatközlés megegyezik az előző kötetekével: a népi név után a P. és K. forrás neveit közli. (A Heves megyei kötetek adattára nem tartalmazza az egyelemű földrajzi nevek hová? kérdésre felelő alakját.) A III. kötetben a külterületen is elszaporodtak a hivatalos nevek. Így pl.: 17/125. Téesz majorja (Tiszamente Mezőgazdasági Termelőszövetkezet I. sz.); 17/148. Dózsa-téesz majorja (Tiszamente Mezőgazdasági Termelőszövetkezet) Épületek; 17/166. Téesz majorja (Tiszamente Mezőgazdasági Termelőszövetkezet II. sz.) Épületek. — A bevezető is utal erre a jelenségre. E neveket azonban (a belterület hasonló hivatalos neveivel együtt) inkább intézménynévnek tekintem, mint helynévnek. Névélet-tani szempontból is csak „mondhat valamit, pl. ez lesz-e a népi neve, mikor, miért válik azzá” (III, 8).

A névélet-tani szempontot hangsúlyozó szemlélettel teljesen ellentétes közlést találunk éppen Kisköre anyagában. A Tisza II. Erőmű, illetve Hnt, Tiszai vízlépcső Lh, népessége 106, Ipt, adatot nem tartalmazza a kötet, csupán néhány belterületi népi és hivatalos név, valamint a külterületen levő 140. Rapáj: Rapály Árterület volt. Jó legelő, és régen erdő is volt benne. Ma a vízlépcső építményei vannak ezen a területen. A Tisza új medre is itt van.; és a 143. Szalóki-rét Ma duzzasztó terület. Korábban rét volt.; valamint a 303. Vasúti-üdülő Üdülő. A Tisza II. vízlépcsőhöz tartozik,—utal rá. A kötet bevezetőjében olvashatjuk: „A nagy átalakulások idejét élük a falvak... Kiskörén... a Tisza II. Erőmű építése úgy átalakította a határt, hogy csak azok tudnak tájékozódni, akik...ismerték a régi tájat... ismerik a mai viszonyokat is.” (III, 6). Mégis, Kiskörén egyetlen népi név, de még hivatalos név sem utal a „mai viszonyok”-ra, holott a térkép segítségével 23 nevet kell oda helyezni, ahol az érintett határrészt sejtjük (229–30, 235, 239–44, 150—1, 257, 301–3, 305, 309–11, 320, 322, 326, 329.).

A negyedik bekezdés az adatközlők által nem ismert történeti (írott) nevek bemutatását, a K. készítésének évét tartalmazza az előző kötetek módszerei szerint.

Az ötödik bekezdés gyűjtők és az adatközlők neveit sorolja föl. Itt is láthatjuk azt, hogy a bevezetőben említettek szerint és az első kötet gyűjtésének tapasztalatai alapján a módszer megváltozott: valamennyi település anyagának összegyűjtője PELLE BÉLÁNÉ és 10 tagú, középiskolásokból álló szakköre.

IV. A mutatóról külön kell szólnom. Mindhárom kötethez KOVÁCS BÉLA levéltáros készítette a mutatót, aki a II. és a III. kötethez a kataszteri térképek kijegyzetelését is végezte. A mutató igényes, a nevek valamennyi elemét idézi. Készítőjének azonban bizonyosan sok gondot okozott a II. és III. kötet megszorított hivatalos neveinek fölvétele. Néhány példával szeretném illusztrálni ezt. A 16/73. (Kiskörei MÁV Vasútállomás) minden eleme megtalálható a mutatóban, még a MÁV is. Kömlő anyagában találjuk azt a furcsaságot, hogy hivatalos névnek az utcanevet és házszámot szerepelteti a kötet. Pl.: 10/20. Központi-bót: Szövetkezet (Fő út 10.). A mutatóban — érthetően — csak Fő út és út alatt találjuk meg ezt, kissé félrevezető módon. A mutatózás során válik egyértelművé, hogy ezek a „nevek” nem helynevek. Ezt tudva figyelmeztette KOVÁCS BÉLA a III. kötetben a mutató használóit: „Szíveskedjenek a névanyagban levő adatokat idézni.” Talán hasznos lett volna az, ha megemlíti a hivatalos nevek mutatózásának nehézségeit. Gondot okozott a külterületi számozott dűlőnevek mutatózása. Nem érték egyet eljárásával, azzal, hogy a mutatóban nem oldotta föl a római számmal alkotott dűlőneveket, hanem azokat a dűlő szócikk végére osztotta be sorszámuk szerint. A népi névként szereplő Első-dűlő, Második-dűlő stb. neveket azonban e címszó alatt találjuk a mutatóban. Nem tartalmazza a mutató a lokalizálhatatlan történelmi neveket sem.

V. A Heves megyei helynévgyűjtemények tanulmányozása sok olyan kérdést vet föl, amelyeket érdemesnek tartok megemlíteni. Ezek részben terminológiai problémák (pl. a hivatalos név fogalma), részben a közzétételnek csak látszólagosan formai kérdései (pl. minősítések). A társtudományok részéről gyakran hangzik el bírálat köteteink „szűkszavúsága” miatt. A Heves megyei kötetek készítőit minden bizonnyal ez inspirálta akkor, amikor értékes helytörténeti adatokat közöltek (pl. iskolák működésével kapcsolatos közlések).

A közzététel nehézségei közé tartozik a kataszteri térképek anyagának felhasználása. A Heves megyei anyagban K. név szerepel, s

„az általunk felhasználás kataszteri térkép" évét közli az adattár (III, 12). Mivel SmFn, — és ennek nyomán mások is — felhasználják a múlt századi első kataszteri térképnek és vázlatának névanyagát, valamint az ezt követő, a gyűjtéskor érvényben levő kataszteri térkép névanyagát, jó lett volna, ha a bevezetőből e kritikus forrásokról bővebb tájékoztatást kap az olvasó.

A leendő kötetek munkatársainak a fentiekén kívül tanulsággal szolgálhat a hevesiek visszatérő jelzései: nem áll módjukban az egyes kötetekhez a földrajzi köznevek szótárát mellékelni. Ezt a kötetek használói is fájlatják. Nagy-nagy szükségét éppen a nyelvjárási szempontból is nagyon fontos és érdekes terület névanyaga is igazolja. Ha a járási kötetekhez elkészítjük a földrajzi köznevek szótárát, akkor az adott megye területének földrajzi köznévi szókincséről bővebb, részletesebb, megbízhatóbb képet kapunk.

A helynévgyűjtés és közzétevés nagy gyakorlattal rendelkező szakembereinek is szinte minden település, minden kötet újabb és újabb megoldandó kérdéseket vet föl. Ezek megoldásához nagy segítséget ad a megjelent kötetek tanulmányozása, és nagy segítséget adhatna az értező, jóindulatú, de minden tekintetben őszinte bírálat!

MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA

HELSINGIN KADUNNIMET 2.

HELSINKI UTCANEVEI 2.

1979-ben jelent meg a Helsingin kaupungin julkaisuja (Helsinki városának kiadványai) című sorozat 32. tagjaként a Helsingin kadunnimet (Helsinki utcanevei) című kiadvány második kötete. Az első 1970-ben látott napvilágot, tehát a második kötet a gyakorlatilag 10 esztendő alatt lezajlott változásokról, gyarapodásról ad számot. Az első kötetben 3800 — 1969 végéig elfogadott — helsinki utcanév (út-, tér-, park- vagyis közterületi név) + névmagyarázat kapott helyet, olyan hivatalos okiratok kíséretében, mint pl. az 1945-ben felállított Kadunnimikomitea (Utcanevbizottság, 1960-tól Névbizottság) névadási alapelvei. Az első kötet megjelenését követő időkben Helsinki területi növekedésének következtében a helsinki névtár 1400 új névvel lett gazdagabb. A második kötetben az alább részletezett cikkek után megtalálható az 1970-78 között elfogadott és javasolt nevek (+ névmagyarázatok) egyzéke.

Az első rövid cikk nem a névtan, hanem inkább Helsinki története szempontjából fontos. JYRKI LEHIKONEN a szerzője, címe: Helsinki lakott területeinek történeti korszakai és a nevek (Helsingin asuntoalueiden vaiheita ja nimiä. 7—14). Az új helsinki városrészek történetének ismertetése után pár szavas utalást találunk a városrészek nevek eredetére. Megtudjuk például, hogy sok esetben svéd név pontos tükröfordításáról, svéd név finnül rosszul értelmezett fordításáról, svéd parasztagazdaság finn nyelvű névváltozatáról van szó. Előfordul az is, hogy a névnek semmi svéd vonatkozása nincs, egyszerűen csak a városrész helyzetére utal finnül, pl.: Itäkeskus (itä 'kelet', keskus 'központ')

Hogy OLAVI TERHO cikke számunkra sok újat és érdekeset tartalmaz, azt elárulja írásának címe és főleg alcíme: A nevek a városépítési (-fejlesztési) terv részeként. A helsinki névadás és ennek fő elvei (Nimistö kaavan osana, Nimeämismenetely ja siina noudatetut pääperiaatteet Helsingissä. 15—21).

1959 óta érvényes az a szabály, miszerint a város/rész/építési (-fejlesztési) tervekben az utcákat névvel, a városrészeket névvel vagy számmal vagy mindkettővel el kell látni. A nagyobb épülettömbökkel a városrészekhez hasonlóan kell bánni. Helsinkiben és általában Finnországban a városrészeknek van számuk is és nevük is. A városrészek kisebb területi egységeinek csak nevük van. Az épülettömbök 1820 és 1920 között gyakran kaptak nevet, később az ilyenfajta névadás kiment a divatból, s a nevek kezdtek kiveszni, illetőleg az utóbbi időkben újra divatba jönni (erről az első kötet 58—64. lapja, a második kötet alábbi része szól részletesebben).

A helsinki utcanévek születéséről és további fejlődéséről írt eddigi legjobb tanulmánynak a szerző az első kötetben LEO A. PESONEN és BERNDT AMINOFF tojából megjelent összefoglalást tartja. Ennek a lényegét a következőkben foglalja össze.

1820-ból való az első hivatalos — szinte kizárólag svéd neveket tartalmazó — helsinki utcanévjegyzék. A finn utcanévek a beszédben voltak használatosak (miként maga a finn nyelv is), írásban főleg az 1847-től megjelenő és a finn nemzeti mozgalomban lényeges szerepet játszó finn újságnak, a Suometarnak az érdeméből kezdtek terjedni. 1906-ban, a Töölö nevű városrész rendezési tervének kapcsán fogadták el az első hivatalos finn nyelvű utcanévjegyzéket. A korábban is rendezett városrészek kb. 400 finn utcanévét 1909-ben hagyták jóvá. 1923 és 1927 között egy bizottság az összes helsinki utcanévet felülvizsgálta, módosította, illetőleg ismételten jóváhagyta.

A háborús lakáshiányt megoldandó 1946-ban Helsinkikez csatolták a közvetlen közelében fekvő elővárosokat, minek következtében a főváros területe több mint ötszörösére nőtt, s vele együtt nőtt a névanyag is. Ezért már 1945-ben, bölcs előrelátással, öt fős utcanévbizottságot hoztak létre. Ez 1959-ig működött, 1960-ban a városi tanácsnak közvetlenül alárendelt állandó, svéd és finn szakértőkből álló névbizottságnak adta át a feladatokat, 1977-től a bizottság megint nem állandó, a városi tanáccsal egyidőben újraválasztandó. Csak helsinkii illetőségű jelöltek jöhetnek szóba. A legújabb bizottság 1981. január elsejével kezdte meg működését.

Az elvek közül a legfontosabbak a következők: Az egész város egységes terület, amelyben nem lehet két azonos, sem pedig egymásra zavartkeltően hasonló elnevezés. Egy-egy bizonyos területre jellemző névcsoportokat (névbokrokat) kell létrehozni, ez megkönnyíti a tájékozódást (pl. bibliai keresztnévek; — ennek a névadási módnak Helsinkiben több mint százéves hagyományai vannak, lásd a belvárosban az autonómia kezdeti korszakának kiemelkedő államférfiairól, a cári család tagjainak keresztnéveiről elnevezett utcákat). További fontos alapelv, hogy élő személyről nem lehet utcát elnevezni. Idegen (és elhunyt) államférfi csak akkor kaphat utcát, ha a finn történelemben aktív szerepet játszott (pl. Vasa Gusztáv király). Más külföldi sem kaphat utcát, s ezt a szabályt mindössze három kivétel töri meg: Hammarskjöld út, Lenin park, Kopernikus út.

1977 tavaszától a névbizottság feladata a főváros határain túl alkalmazott névadási módok figyelemmel kísérése is. Ez számunkra akkor érthető, ha tudjuk, hogy a finn fővárossal közvetlen szomszédságban, vele szinte összenőve növekszik, mondhatnánk ijesztő méretekben gyarapszik két másik „konkurrens” város, Espoo és Vantaa (a finn főváros repülőtere például Vantaaban van). Egyezség van a városok között, hogy például a väylä '(eredetileg vízi, később szárazföldi is) út, útvonal utótagú neveket csak a főútvonalra fölvezető sugárirányú műút elnevezésére használják (kivételek itt is akadnak). Az is szem előtt tartandó, hogy az említett városokban a határterületeken ne legyenek azonos nevű utcák, utak stb. Felmerült még az a gondolat is, hogy a három városban egyáltalán ne legyenek azonos nevek, de a már kialakult gyakorlat, a hagyományok miatt ez nem valószínűsíthető meg, legfeljebb a jövőben lehet ezt a szempontot is figyelembe venni. A posta, a mentőszolgálat, a tűzoltók stb. nagyon méltányolnák.

A névváltoztatásról „kényszerítő ok nélkül” szó sem lehet. Minél régebbi a név, annál kevésbé! Zavart okoz a címváltozás — hangzik az érvelés, és „a név megváltoztatása sérti az idősebb lakosok érzelmeit” (!). Mégis sor kerül erre a megoldásra is, de csak valóban indokolt esetben. Például ha a régi úthálózatot az újabb utak az elnevezést illetően félreérthetően szelik ketté (vagy több szakaszra). Mivel a névbizottságban ott ül a tervezők képviselője is, a kérdéseket idejében — ez finnyul azt jelenti, hogy még jóval a megvalósítás előtt — sikerül tisztázni, és mindenki igényeit és érzelmeit tekintetbe véve megoldani.

További elv, hogy a szétszórt, apró házakból álló településrészek rendezése, felszámolása során megszüntetett régi utcák nevét nem adják új utcának, mivel a régi utcaneveket még sokáig használják (még olyankor is, amikor az utca már régen nem létezik), s a régi utcanevek új utcákkal kapcsolatos emlegetése csak zavart keltené.

A helsinki utcanévadás mint hivatalos processzus egyes stációiról az első kötet részletesen szól (85—6), itt a szerző csak az 1970 óta e téren bekövetkezett változásokat említi. Minden egyes stáción az illetékesek joga és kötelessége kifogásolni a kifogásolható neveket, de mivel a névbizottságban szakemberek ülnek, és alapos, körültekintő munkát végeznek, nagyon ritkán fordul elő ilyesmi. Néha névjavaslattal állnak elő különféle szervezetek, magánszemélyek. A javaslatokról a bizottság nyilvánosan véleményt mond, gyakran elfogadja a javasolt nevet. Az érdeklődés a nevek iránt nagy és felelősségteljes. Az is előfordul, hogy a névbizottság kér javaslatot a helyi közigazgatási szervektől, a területen élő és dolgozó emberektől, szervezetektől. Az 1959. évi törvény értelmében a város/rész/építési (-fejlesztési) terv jóváhagyása egyúttal a benne szereplő nevek jóváhagyását is jelenti. Bizonyos nagyságrendű névadási ügyekben a Belügyminisztériumnak is van beleszólási joga, illetve a tanács kinevezhet alkalmi bizottságot is egy-egy különleges feladat elvégzésére (hogy ezek melyek, arról a 137. sz. finn építési törvényerejű rendelet dönt).

A szerző megítélése szerint — s ez jellegzetesnek minősíthető finn gondolkodásmód — mivel az építési törvény és a hozzá kapcsolódó rendeletek meglehetősen szűkszavúan nyilatkoznak az elnevezési módokat illetően, a nevek adása, gondozása, védelme, a hagyományok tisztán megőrzése társadalmi ügy, nemzeti ügy, amely mindenkítől, szakemberektől és minden egyes állampolgártól fokozott figyelmet és felelősségtudatot igényel.

EEVA MARIA NÄRHI „A városépítési (-fejlesztési) tervekben szereplő nevek a nyelv részeként" (Kaavanimistö kielen osana, 22—8) című cikkében abból a nálunk elméletben ismert igazságból indul ki, hogy nemcsak lehetőség, hanem kötelesség a régi, ma használatlan nevek számontartása és újraalkalmazása. Ez a helyes nemzeti szellemi tőkebefektetés egyik formája.

A szerző szerint különbséget kell tenni a paikannimi és a kaavanimi között. A kaavanimi a megtervezett, terv (kaava) szerint épülő városok, városrészek, utak, utcák, terek stb. szintén megtervezett és hivatal által jóváhagyott neve, afféle mesterséges, művi névadás eredménye, szemben a hagyományos névvel, a paikannimivel, amelynek létét az évszázados hagyományörzés garantálja. Mindkét nevet helynévnek nevezhetjük, mivel mindkettő segítségével természeti és „mű"-környezetünket tagoljuk. Egyezmények ezek a nevek, amelyek segítségével az ismert, konkrét valóságot uraljuk. A nevek egyénítik a helyet, segítenek tájékozódni. A szerző elképzeltet velünk egy Névtelen vagy Nevek nélküli várost, amelyben csak jelek, belük, számok vannak, s így győz meg bennünket arról, hogy mindez nem elég: név kell, amely miliőt ad, hangulatot teremt, érzelmi kötődést eredményez. A nevek tehát afféle gyökerek.

Hogy a nevekre jellemzők a lappangó, bujkáló érzelmi tartalékok, arra akkor ébredünk rá, amikor egy-egy név kezd kiveszni, vagy kiveszésének veszélye fenyeget. Milyen a jó név? A sikeres névadás négy, finnül szépen hangzó szempont együttes érvényesülése. A mie-luisuus azt jelenti, hogy a nevet szívesen kezdik használni, pozitív asszociációkat kelt, címként nem csúfságos, szégyenkezni nem kell miatta, sőt: kifejező, színes, beleillik a nyelvbe és annak névrendszerébe. A mesterséges névadást leginkább a színtelenség veszélye fenyegeti — a nagyvárosok határtalan névigénye miatt. A muistettavuus azt jelenti, hogy a nevet meg lehet jegyezni, kötődik az egyén szókincséhez. A käytön vaivaltomuus a könnyen használhatóság szempontja. A jó név ejtése nem nehéz, s írása is könnyű. (A szerző említi itt Stockholm példáját, ahol éppen az idegen nevek ejtése—írása körüli nehézségek miatt álltak el attól, hogy az összes eddigi Nóbeldíjasról utcát nevezzenek el. — Okulhatnánk a példából!) Ennek a szempontnak további vonatkozásai is vannak: a jó név sem hallásra, sem írásban nem téveszthető össze mással, és fontos sajátossága — mondhat-

nánk finnugor jellegzetessége —, hogy ragozható és ragozott alakjaira is vonatkozik mindaz, amit alapalakjáról elmondunk. Utolsó szempontként a muuttamattomuust említi a szerző, s ez azt jelenti, hogy a név megváltoztathatatlan, vagy legalábbis nehezen változtatható meg, fel sem merül a gondolat a név hallatán, hogy ezt a nevet meg kell változtatni. A szavak és a nevek gyöngédebb bánásmódot igényelnek mint a tárgyak — ez a szerző hitvallása. Jól átgondolt, kellő felelősségtudattal rendezett és gondozott utcanévrendszerben a helynevek, utcanevek biztonságban vannak, és évszázadokon át képesek teljesíteni eredendő feladataikat.

A következő rövid, velős írás szerzője LEO A. PESONEN. „Az I. világháború előtt alapított lakásrészvénytársaságok és az ekkor épült bérházak névanyag” (Ennen I maailmansotaa perustettujen asunto-osakeyhtiöiden ja rakennettujen kerrostalojen nimistöä. 29—32) című cikkét statisztikai adatokkal kezdi. Helsinki lakóinak száma 1890-ben 61530, 1910-ben pedig 136497. A számokból látható, hogy nagyarányú építkezésekre, kőből épült többszintes házakra volt szükség. A Helsinki Névkönyv 1912–1913 (Helsingin Nimikirja 1912–1913) című kiadvány a háztulajdonosok, köztük a szövetkezetek, részvénytársaságok jegyzőke. Megtudható belőle, hogy 507 részvénytársaság volt, s ezek közül 95-nek már a nevéből is kiderült rendeltetési célja (pl.: Raittius- ja Valistus Talo Oy, kb.: Antialkoholista és Felvilágosító Ház Rt.) További 92 az utcájáról volt elnevezve, hozzávetőleg így: a Porthan-utcai Lakásrészvénytársaság. A többi neve szabályos, jól csoportosítható tulajdonnév volt.

1. A címmel kapcsolatos tulajdonnevek, pl. a -katu 'utca', -tie 'út', -tori 'tér' stb. elhagyásával, a cím első felének némi módosításával vagy egyszerűen a házszám névként alkalmazásával képzett nevek, pl. az Agricola utcai társaság neve Agricola, a Katajanokankatu-n (Katajanokka utcán) levő Katajisto, a Lapinlahdenkatu-n (Lapinlahti utcán) levő Lappila, illetőleg a 11. számú házban levő egyszerűen Yksitoisla 'tizenegy'.

2. A második csoportba az úgynevezett antik (görög-latin mitológiából vett) nevek tartoznak (Apollo, Arkadia, Hesperia stb.). Ez a névadástípus a XIX. század végén a kisebb, bérelt villák esetében is divatos volt. Főleg a központban és Katajanokkán, leginkább pedig a svédek esetében figyelhető meg.

3. A svédek szívesen használták fel a lakásrészvénnyársaságok neveként a skandináv mitológiai névanyagot vagy az olyan neveket, amelyek a helyre utaltak, vagy kifejezték a ház lakóinak kívánságát (pl. 'boldogság', 'béke' stb.). Gyakoriak voltak a svéd keresztnévek is.

4. Az utolsó csoportba a finn nevek tartoznak, amelyek esetében az említett svéd módok finn nyelvű változataival van dolgunk. Itt is gyakoriak a helyre vagy kívánságra utaló elnevezések, és sajátos alcsoportot képeznek a kalevalai nevek.

A szerző nem volt rest, és bejárta az említésre méltó helyeket. Számításai szerint a még meglévő épületek közül 53 esetben a házra ráírták a nevet, gyakran felküntették az építés évét, és nem ritkán különféle — enyhén vagy nagyon is szecessziós — díszekkel tették az épületet szemrevalóvá. Ezek a házak ma Helsinki féltve őrzött újabbkori műemlékei.

A könyv 33—73. lapján a helsinki utcanévtárat találjuk, vagyis városrészenkénti felsorolásban azokat a neveket, amelyeket 1970 és 1978 között vettek használatba. A 74—99. lapon pedig a Nimihakemisto (Névmutató) található, amelyben — immáron magyarázatok nélkül — szerepel az összes helsinki utcanév és hivatalos más helynév. A Hk jelzés arra utal, hogy a név az 1970-es, első kötetben keresendő, a puszta lapszám erre a kötetre vonatkozik.

12 légifelvétel és két, illetve a fűzött kötet címlapját is számítva három várostervrajz képezi a könyv illusztrációit.

A 101—200. lapon az első száz lap anyaga ismétlődik — svédül.

SZIJ ENIKŐ

BARTA LÁSZLÓ—PÁHI FERENC, Szentes utcanevei.
Szeged, 1980. 155 lap + 1 térk. /Csongrád megyei Könyvtári Füzetek 12./

Szentes utcaneveivel először PÁHI FERENC, a szentesi levéltár nyugalmazott igazgatója kezdett el foglalkozni, majd halála után BARTA LÁSZLÓ folytatta a munkát. Jelen kötet anyagának túlnyomó része az ő kutatásainak az eredménye, de — amint ezt a bevezetésben (5) megjegyzi — „Páhi Ferenc kezdeményezése nélkül aligha vehetnénk kézbe e könyvecskét, ezért illőnek tartom, hogy nevünk együtt

legyen a címlapon". Nagy szerencse, hogy ez az értelmes kezdeményezés folytatóra és befejezőre talált, mert így a helytörténet és névtudomány igen jól sikerült könyvvel gazdagodott.

Várostörténet és utcanévtörténet szerves egységet alkot az első fejezetben (Az utcanévadás története). A gazdag levéltári anyagra támaszkodó összefoglalás hat korszakra osztva mutatja be a terjeszkedő város egyre bővülő utcanévrendszerét, a népi névadást háttérbe szorító hivatalos névadást. (1. Eleink utcanevei 1731—1848; 2. A tartós utcarend kialakulása 1850—1870; 3. Az 1906. évi nagy rendezés; 4. Az új lakótelepek és az 1932. évi névadás; 5. A felszabadulás után 1945—1960; 6. Napjaink utcanévadása 1961—1978.) Különösen érdekesek azok a közzétett képviselőtestületi jegyzőkönyv-részletek, amelyek utcanévvalóztatásokkal és névtelen utcák elnevezésével foglalkoznak. Mivel a javaslattevők sokszor részletesen indokolják szándékukat, jól megragadható az egyes nevek, névcsoportok szemléleti háttere. A mesterséges utcanévadásban mindig elsőrendű szerepet játszott az emlékállítás a tiszteleti neveken keresztül. Amint a jegyzőkönyvekből kiderül, nemegyszer éles politikai vitákra adott alkalmat egy-egy utcanévrendező ülés. Jóllehet, napjainkban igen körültekintően és szigorú elvek szerint járnak el a hivatalos utcanévadóok — lásd például az 59. lapon közölt tanácsi rendeletet —, mégis igen sok a további tennivaló, hogy az utcanévrendszer egyoldalúságai megszűnjenek. A „Névcsoportok” című fejezetben BARTA LÁSZLÓ megvizsgálja az utcanevek elő- és utótagjait, s megállapítja, hogy a 216 név közül „mindössze 68 (31,5%) van Szentesen, amelyet nem személyekről adtak. Pedig ezek alkotják utcanévkészletünk értékesebb részét, ezekben őrződött meg inkább a régi, kollektív névadás hagyománya” (83). A népi nevek közül mindössze 17 (6%) maradt fenn, közülük 8 már nem az eredeti helyet jelöli. Az utótagok gyakorisági listájában első helyen áll az utca (168 névben!), ezt követi a sor (15 névben) és az út (12 névben); az összes többi köznévfajlagos előfordulása nem éri el a tízet.

Az elemzésből fakadó tanulságokat javaslatokkal megtoldva a könyv végén találhatjuk (143). Ezekkel minden tekintetben egyetérthetünk. A régi szentesi utcanevek védelmében tett fáradozások remélhetőleg teljes sikerrel járnak majd.

A kutatók által bizonyára legtöbbit forgatott fejezet lesz a történeti utcanévtár. A szerző filológiai felkészültségéről, alaposágáról

már az első fejezet is meggyőzi az olvasót, s erre a benyomásra az adattár sem cáfol rá. Jól megválogatott, mégis bőséges, gazdag anyag, átgondolt, pontos szerkesztésben. Helyeselhető, hogy a névtár megmaradt névtárnak, és nem uralkodott el rajta a lexikonjelleg. Ez csak úgy sikerülhetett, hogy a szerző következetesen tartotta magát az előzetesen rögzített elvekhez, elsősorban az utcanevekben szereplő személyekről szólva: „Nem törekszünk pályájuk vagy életművük ismertetésére. Ehelyett azt mutatjuk meg, milyen közvetlen vagy közvetett szálak kötöttek vagy kötik őket Szenteshez” (86).

Az adattár lexikográfiai és technikai megoldásaival is meg lehetünk elégedve. Lényegét nem érintő kisebb észrevételeink a következők.

Mi indokolja az egyes címszavak alá besorolt történeti anyag fordított időrendű közlését? (Itt-ott mégis a szokásos — napjaink felé haladó — időrend tűnik fel, pl. a Kis Völgy oldal 112, Piartz uca 126 alatt.) Nem találtam betűrendi helyükön a Darázs dűlő és Gógány utca szócikkeket.

A kiemelést jól szolgálja a címszavak nagybetűs gépelése, és az is csak helyeselhető, hogy az egyszeres aláhúzást nem értelmi kiemelésre, hanem a nevek (nyelvi jelek) megkülönböztetésére használják. Az viszont zavaró, hogy a nagybetűs címszavak egyik oldalon bal, a másikon jobb szélre vannak húzva, mitöbb, ez a „rendszer” nem vonatkozik a nem nagybetűs (utalószó jellegű) címszavakra. Páratlan oldalakon ezért az olvasó kénytelen jobb és bal szélre párhuzamosan (illetőleg felváltva) figyelni. A figyelem könnyítését nagyban szolgálná az is, hogy nem csupán a címszavak, de az utalószavak is két-három betűközzel ki lennének emelve.

A szerény külső, a sokszorosítási eljárásból eredő szűk nyomda-technikai lehetőségek nem csökkentik a kiadvány értékét. Reméljük, minél több hasonló kötet jelenik meg az ország más helyein is. Mintaként, követendő példaként a „Szentes utcanevei” is eléjük állítható.

JUHÁSZ DEZSŐ

HORVÁTH ISTVÁN, Magyarózdai toronyalja, Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról. Bp., 1980. 549 l.

A Magyar Helikon Könyvkiadó 1980-ban megjelentette az erdélyi HORVÁTH ISTVÁN költő és néprajzgyűjtő „falurajzának” bővített változatát. Az etnográfiai fogantatású falutörténet a névtanos számára is

tartalmaz mondanivalót, mert a szerző összegyűjtötte és lejegyezte a falu személy- és helynévanyagát, sőt a nagyállatok neveit is. A kötetben több mint ezer szót tartalmazó tájszótárat is találunk.

1. Személynevek. A személynevek közül a ragadványnevek összegyűjtése foglalkoztatta a szerzőt. Mint gyűjtésmódszerében mindenütt, itt is egyéni utat követett: végigjárta a falut, s valamennyi ház lakójának a nevét lejegyezte. A családnevekkel együtt lejegyzett ragadványnevek mindegyike CsKR típusú névként szerepel, holott a könyvben található ragadványnévhasználat ennek az egységesnek látszó gyakorlatnak ellentmond. Ugyancsak ellentmondó példákat találunk a ragadványnevek eredetének magyarázatai között. Így például a Gilyén János Derce leányait Magópista Katinak, illetve Derce Kányi és Derce Pendzsinek nevezik. A HORVÁTH ISTVÁN módszerével feljegyzett ragadványnevek értékesek a névadás szokásainak és a névélettani vizsgálatoknak a szempontjából, de nem alkalmasak a ragadványnév-rendszerének vizsgálatára. A névtanos sajnálja ezt a hiányosságot, mert a Kis-Küküllő vidékével szomszédos Kalotaszeg ragadványnév-rendszerét jól ismerjük B. GERGELY PIROSKA munkájából. Csak sejthetjük, hogy Magyarózd ragadványnév-rendszerében is a RB/K típus az említő, esetleg szólító forma is, és a bemutatásban szereplő CsKR típus a hivatalos névalakot tükrözi. Erre enged következtetni a szerző egy megjegyzése: „A frissen ragadottakért kezdetben még haragszik a gazdája, majd kénytelen elfogadni, s végül már maga is törvényes neve után írja.” — A ragadványnevekről írva meg kell még említenünk, hogy Magyarózdon a „nők ritkán kapnak ragadványnevet”. Ha kapnak, fizikai tulajdonságokra utalók. Például: Hosszú Kati, Sánta Rebi stb. Arról is szól a szerző, hogy a nők férjhezmenetelükig a családi, azután az új család ragadványnevét használják. De milyen formában? Tudva azt, hogy a személynevek gyűjtése közül a ragadványneveké a legnehezebb, s olyan bizalmas közelséget kíván gyűjtő és adatközlő között, amilyent HORVÁTH ISTVÁN élvezett, különösen sajnáljuk, hogy a személynevek gyűjtésében nem törekedett teljességre, és nem jegyezte le a női- és asszonyneveket.

A kereszt- és bece nevek bemutatása örömeire szolgálhat minden névtanosnak. Különösen gazdag, sajátos a becenévanyag. A szerző bevezető sorai tájékoztatnak a leggyakoribb kereszt- és becenevekről, divatjukról, valamint a becenévképzők változásáról.

2. Földrajzi nevek. Magyarózd földrajzi nevei az Erdélyi Múzeum 1944/1—2. füzetében megjelentek már. Ezt egészíti ki a szerző a mezőgazdasági szövetkezetek megalakulásáig terjesztve ki a gyűjtés határát. Az anyag történeti adatokat is tartalmaz, melyeket Torma László nyomán idéz. A földrajzi nevek gyűjteményéhez térképet nem közöl, hanem pontosan leírja a faluhoz, illetve egymáshoz való helyzetét a területeknek.

Az 1900-as népszámlálás adata szerint 2538 kh (1493 ha) területű falu határából 103 szociális érvényű nevet közöl, s 33 olyan területmegjelölést, amelyet csak szűkebb közösség ismer. Ezután kerül sor a belterület neveinek bemutatására utca, tér, köz, kút sorrendben, összesen 32 nevet ismertet. Majd a határban levő utak, kutak, árkok, patakok neve következik, szám szerint 63, valamennyi szóval lokalizálva. Ha figyelembe vesszük a falu területét, s az ott gyűjtött névmennyiséget (231), igazolva látjuk azt a tételt, hogy földrajzi nevet jól gyűjteni csak a települést ismerő, ott élő személy tud! A teljességre törekvés igényét látjuk abban, hogy HORVÁTH nemcsak Magyarózd földrajzi neveit jegyezte le, hanem a szomszédos településeknek Ózddal határos részében az ózdiak által adott neveket is (17 név)!

A névtanost a nevek mennyiségén túl az egyes szócikkek tartalma érdekli. A címszó a népi név, amelyet azonban nem követ a hivatalos név. A szócikk végén közölt történelmi adatok főleg az OL, Radák-levéltárából és az Erdélyi Nemzeti Múzeum báró Kemény Pál levéltárából származnak, időben az 1700-as évek elejéről. A szócikk utal a felszínre, a művelési ágra, ennek változására, a név eredetére. Közli a névhez fűződő néphagyományt, a régészeti leleteket. Nem tartalmazza azonban a nevek határozóragos alakját.

A földrajzi nevek anyagában két feltűnő nyelvi jelenség figyelhető meg. 1. A nevek gyakori ragos alakban való előfordulása: Szilgödre, Lábvége, A fogadóná, Cigányakná, Kápolnáná stb., valamennyi területnév. 2. A földrajzi nevek tájszógazdagsága. Csak néhány földrajzi köznevet idézek, olyanokat, amelyeket az ÉKsz. sem tartalmaz, vagy ha igen, tájszó minősítéssel. E földrajzi köznévként használt tájszavak jelentését a földrajzi nevek magyarázatakor fogalmazta meg az író. Ezek: gödör 'lapály', láb 'legelő, kaszáló', mál 'hegyes erdő, merdek szőlőhegy', pázsint 'kaszáló', szénafű 'kaszáló'. A magyarózdai tájszótárban a földrajzi köznevekben szereplő tájszavak közül azonban

csak a csúp 'csúcs' és a mart '1.patakmart, 2.domboldal' jelentésű szavakat találjuk meg. (Ennek magyarázatára hadd idézzük a szerzőt: „...Magyarózd nyelve annyira az »anyanyelvem«, hogy csak fárasztó figyelés által tudtam a számomra nem tájszót a köznyelv számára tájszóként jegyezni.”) Az MTSz. valamennyi tájszót adatolja Erdély területéről, főleg a Székelyföldről, bár legtöbb esetben a jelentésben árnyalati eltéréssel. Ha HORVÁTH ISTVÁN gyűjtéséből kiviláglana, hogy a földrajzi köznevek funkcióját betöltő közszavak önállóan is használhatók, a tájszavaknak nemcsak jelentéskörét, de elterjedését is lényegesen bővítenék adatai.

A Névtani Értesítő profiljának megfelelően egy csodálatosan harmonikus etnográfiai mű egy részére szerettem volna a névtanosok figyelmét felhívni, HORVÁTH ISTVÁN névtani gyűjtésén nem kérhetjük számon azt, ami nem szerepel írói célkitűzésében. A „hiányosságok” megemlézése magunknak szól: figyelmeztetőül és figyelemfelkeltőül. Könyve követendő példa, és mintája lehet sok-sok megírandó falumonográfiának — amelyben helye van a nép nyelvének is!

MÉSZÁROSNÉ VARGA MÁRIA

TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ, Magyar jogi népszokások.
Bp., 1981. 904 lap

Úgy gondolom, hogy a NÉ. főladatai közé tartozik minden olyan kiadvány ismertetése, amely — többek között — nevekkal is foglalkozik. Amikor pedig a szerző különfejezetet szentel a neveknek, akkor föltétlenül illik vele foglalkoznunk. TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ terjedelmes könyvének két fejezetében föl vállalta a személynevekkel kapcsolatos népi jogszokások tárgyalását is, tehát jogosan mondjuk el róla a véleményünket, jól tudva, hogy nem névtudományi szakmunkáról van szó.

A szerző ugyan csak „vázlatnak” tekinti a munkáját, mégis összefoglalásra, szintézisre törekszik (18—9). Különös összefoglalás azonban az olyan, amelynek öt lapja foglalkozik az egész kérdés szintézisével, utána 15 lap pedig — egy meglehetősen régi forrásmunka (JANKÓ JÁNOS, Kalotaszeg magyar népe. Bp., 1892.) és saját 1944-ben végzett gyűjtése alapján — egyetlen falu (Köröső) névadási rendszerével. Mint lábjegyzetében (148/85) írja, anyaga lezárása után került kezébe B. GERGELY PIROSKA alapvető és korszerű munkája (A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. Bukarest, 1977.).

Az általános részben (142—7) leírtakkal — mivel azok többnyire tudományos közhelyek — nagyrészt egyet lehet érteni. A családnevek magyarországi kialakulását azonban egy évszázaddal előbbre kell datálnunk, mint ahogyan ezt BÁRCZI GÉZA (Szók.² 138—40) már 1958-ban kifejtette, s a kiadott jöbágyösszeírások, BÁLINT SÁNDOR, SZABÓ ISTVÁN, FEKETE LAJOS, KÁLDY-NAGY GYULA stb. munkái bizonyítják. A keresztnév-választásra vonatkozó szokások rendszerezése (146) nem egészen világos: tulajdonképpen nincs különbség az a/ és a b/ csoport között, s a c/ pontnak a bukovinai székelyekről adott megállapítása vitatható. A XIX. század folyamán a fiúknak 10—15%-a, a lányoknak 5—15%-a örökölte itt a megfelelő szülő nevét, s ha ez némileg alatta is marad a magyarországi átlagnak (amely fiúknál 15—25, lányoknál 10—20%), megelőzi Nógrád megye és az Őrség névöröklési mértékét. A három tendencia (névnap szerinti névadás, szülőkről vagy keresztszülőkről való névöröklés) majdnem mindig egyszerre érvényesül mindenütt, legfőljebb egyik helyen az egyik erőteljesebb, másutt a másik.

Körösfő névrendszerét (147—61) a XVII. század elejétől mutatja be a szerző. A férfi keresztnév gyakoriságát négy időpontban (1640, 1737, 1820 és 1944) állítja egymás mellé egy táblázat (150). A nevek sorrendje itt nem is betűrendes, nem is gyakorisági. A női keresztnévvel adatok hiányában nem foglalkozik a szerző. A ragadványnevekre XVII. századi adatokat is idéz a könyv, de az 1892-ben JANKÓ és az 1944-ben a szerző által gyűjtöttek adják a tárgyalás alapját. Fölsorolásuk „nemzetségek” szerint történik, majd jelentéstani fölosztásuk következik. Ennek bevezető mondata így hangzik: „A ragadványnevek éppen úgy köznevek voltak, mint a vezetéknevek” (156). Ez azért meglepő kitétel, mert a „keresztnév, becenév” kategória a leggazdagabb s a családnevekről maga a szerző írja: „... az 52 családból 24 vezetékneve is tulajdonképpen keresztnév, tehát a teljes két tagból álló nevet két keresztnév adta” (149). A ragadványnevek fölosztása 10 csoportot tartalmaz, de nem kerültek be sehova sem azok, amelyek közül néhány kétségtelenül nem egyszerűen osztályozható (Badocs, Batye, Bogdány, Cene, Csákó, Cseme, Cseva, Dáké, Depo, Fenes, Menyhár, Mozsi, Penzsi stb., stb.). A továbbiakban még néhány névnek a keletkezéséről, öröklődéséről, használatáról olvashatunk.

Mindebből, de forrásaiból, hivatkozásaiból — leginkább hiányukból — megállapítható, hogy e hatalmas munkának a személynevekkel foglalkozó része elavult, korszerűtlen. (Szemlélteti ezt a ragadványneveknek következő kisbetűkkel való írása is.) Az az érzésünk a könyv e fejezeteinek olvasása után, hogy a magyar személynevek kutatása területén az elmúlt száz év alatt semmi sem történt, még KÁLMÁN BÉLA sok kiadásban megjelent jó összefoglalását sem veszi föl irodalomjegyzékébe ez az egyébként néprajzi szempontból minden bizonnyal kiváló könyv.

H. M.